

Úvod

Po druhé světové válce vyvstala otázka, jak zabránit opakování zásadních politických chyb meziválečného období. Nově vybudovaný politický systém obsahuje řadu brzd a protivah, které mají zabránit opakování politické krize z třicátých let minulého století. Současný vzestup extrémně pravicové strany však vyvolává obavu, že diktatura není minulostí a může být kdykoliv ve větší či menší míře obnovena. Gesine Schwannová hovoří dokonce o problému ničivé moci dvojí morálky, který se přenáší z generace na generaci.¹ Otázka mechanismů bránících kumulaci moci v rukou jednoho člověka byla vyřešena více než uspokojivě, avšak psychologické mechanismy, které vedly až k vzestupu Nacionálně socialistické strany a usurpaci moci Adolfem Hitlerem zůstávají stále nevysvětleny nejspíše proto, že výše uvedené skutečnosti a v období druhé světové války páchané zločiny proti lidskosti byly chápány jako odbočení lidstva na cestě k modernitě. Řada příkladů států Afriky a Latinské Ameriky tuto mylnou domněnku vyvrací. Jak mohlo dojít ke vzestupu extrémně pravicového radikála, který měl jen nemnoho obdivovatelů z řad nejradikálnějšího křídla Nacionálně socialistické strany? Jak je možné, že Hitlerův mýtus přetrval v určité podobě až do současnosti? Na tyto otázky se pokouší odpovědět britský historik Ian Kershaw ve stejnojmenné práci.

1. Tři éry Hitlerova mýtu

¹ Gesine Schwannová ve svém díle hovoří o skutečnosti, že se meziválečná a válečná generace nedokázala postavit čelem k činům, které za druhé světové války buď přímo páchala nebo se jich účastnila jako by-standers. Je možné, že na současném vzestupu extrémní pravice a neonacismu v Německu se podílí nejen síla Hitlerova mýtu, ale i skutečnost, že se Německo zcela nevyrovnalo s minulostí.

Kershaw člení období existence Hitlerova mýtu do tří časově vymezených etap, o nichž budu podrobněji hovořit v následující části tohoto rozboru:

- a) vytváření mýtu – do roku 1933,
- b) upevnění mýtu – 1933-1936,
- c) rozpad mýtu – od 1943

Abychom pochopili, proč Hitlerův mýtus přetrvával i dlouho po svém rozpadu, musíme stručně pohovořit také o ekonomických, sociálních a politických aspektech vzniku nacistické diktatury. Vznik Výmarské republiky byl doprovázen rozsáhlou ekonomickou krizí – nově vzniklá republika se musela potýkat s dědictvím německého císařství v podobě válečných reparací a ztráty průmyslových území a v důsledku těchto problémů i s problémy sociálními, jako byla nezaměstnanost a propad středních vrstev do chudoby. Významnou roli sehrála i politická krize z počátku existence republiky, jež ovlivnila pozdější politický vývoj Německa, a působení antidemokratických extrémně pravicových uskupení.² Přejdeme nyní k hlavnímu tématu této eseje, a to Hitlerově mýtu a míře jeho vlivu v poválečném období.

1.1 Počátky Hitlerova mýtu

Jak uvádí Kershaw v první části knihy, princip vůdcovství nebyl v německém politickém myšlení ničím novým. Kořeny principu vůdcovství sahají do počátku německého národního obrození k politickým představám a mytické vizi germánského vedení (Kershaw:2009:22). Tento princip byl součástí politického myšlení nacionalistické extrémní pravice dávno před vzestupem Adolfa Hitlera a lze jej považovat za jednu s ústředních myšlenek protidemokratického hnutí (Kershaw:2009:21). Termín vůdce původně nahrazoval oslovení předseda strany a poprvé byl použit roku 1921 ve stranických novinách *Volkischer Beobachter* – Adolf Hitler byl takto oslovován ve spojení se svými proslovy o své nepostradatelnosti pro NSDAP a své ambice. Oficiálním titulem se oslovení náš vůdce stalo po pochodu na Řím a schůzi v mnichovské pivnici v roce 1922. Počátek dvacátých let dvacátého století je poznamenán obrazem Hitlera jako schopného demagoga a naháněče

² Tvrdé potlačení demonstrací vedených extrémní levicí vedlo k roztržce mezi sociální demokracií a tímto politickým uskupením, která zapříčinila neschopnost spolupráce v období krize demokracie. Ve Výmarské republice působila i řada konzervativních antidemokratických sil, například sdružení veteránů první světové války *Stahlhelm*.

nových členů a sympatizantů, kterého však uvnitř strany berou vážně pouze přívrženci nejextrémnějšího křídla. Vnímání Hitlera jako pouhého nástroje získávání podpory se změnil v období jeho věznění v Landsbergu. Role mučedníka mu vynesla obdiv i dosud umírněných stranických kolegů demoralizovaných po nezdařeném puči roku 1920. Dosavadní zastánce pseudosocialistického křídla uvnitř NSDAP Joseph Goebbels se stal skalním přívržencem Hitlerových extrémně pravicových myšlenek. Právě Goebbels významně napomohl vytváření Hitlerova mýtu prostřednictvím chvalozpěvů a projevů ve stranickém tisku i na veřejných vystoupeních. Ke sjednocení roztříštěné strany přispělo kromě osoby vůdce také zavedení jednotného pozdravu roku 1926.³

Roku 1929 se stala NSDAP druhou nejsilnější stranou v Říšském sněmu a roku 1933 se mýtus nového vůdce, který vyvede Německo ze sociální, politické i ekonomické krize rozšířil na téměř všechny vrstvy obyvatelstva, a to i přes skutečnost, že katolické kruhy a organizované dělnictvo zůstávaly vůči masivní propagandě relativně imunní.⁴ Systém masové propagandy a nátlaku by nemohl být nikdy účinný, kdyby chyběla třetí podmínka, a to zdánlivé úspěchy ekonomické a sociální politiky. Kershaw uvádí příklad Gunzurského mostu z roku 1933, kdy byla jeho dostavba zahájena. Kershaw k této události uvádí pozoruhodnou větu: „To, že se most začal stavět již před Hitlerovým nástupem k moci v roce 1932, nebylo zmíněno. To, že Gunzburg nedostane svůj přístav, ačkoliv se o tom v roce 1933 mluvilo, neměli obyvatelé města vědět. Důležité bylo, že se věci obracejí k lepšímu.“ Tato věta přesně vystihuje to, na čem byl Hitlerův mýtus vystaven. Podstatnější než skutečné zlepšení ekonomické situace nebo skutečná realizace příslibu stavby mostu bylo vytváření dokonalé imaginace, jejímž cílem bylo především vytvářet představu, že vůdce pozitivně ovlivňuje a řídí všechny stránky života jak ve veřejné, tak i v soukromé sféře. Téhož roku se začínají projevat první viditelné známky, že kult osobnosti zasáhl celou společnost. K Hitlerově domu mířily stovky poutníků. Byl zaveden povinně nacistický pozdrav a zakázány nenacistické politické strany. Bouřlivý potlesk vyvolal Hitlerův projev z 1. 11. 1933, v němž hovořil o tom, že požadoval čtyři roky, aby Německo zbavil bídy a nezaměstnanosti, a rovněž projev říšského ministra zemědělství Darrého vyvolal bouřlivý potlesk. Dalším znamením rozšíření Hitlerova kultu byly výsledky plebiscitu o souhlasu s politikou vlády. Přestože plebiscit nenabízel možnost vyjádřit názor v tajném a svobodném hlasování, souhlasilo s politikou říšské vlády 90 %

³ Jednotný pozdrav ve formě Heil Hitler používala NSDAP již od roku 1923, ve druhé polovině 20. let 20. století se stal tento pozdrav jedním z významných jednotících prvků strany, jež se z marginální měnila na stranu masovou.

⁴ Jak katolické kruhy, tak organizované dělnictvo odolávaly tlaku a síle Hitlerova mýtu až do.

účastníků, a v následných volbách do Říšského sněmu získala NSDAP 87,8 % (Kershaw:2009:70). Tyto výsledky byly ještě potvrzeny výsledkem plebiscitu v koncentračním táboře Dachau, který nebyl považován za baštu stoupců NSDAP, který činil 99,5 % kladných hlasů pro říšskou politiku (Kershaw:2009:70). Ti, kteří se vyslovili proti říšské politice anebo vůbec nehlasovali, byli v menšině. Zavedení jednotného pozdravu a zdání zlepšení ekonomické situace odstříhlo všechny, kdo s Hitlerovou politikou nesouhlasili anebo o ní pochybovali.

K posílení Hitlerova obrazu jako obnovitele pořádku a blahobytu přispěla Rohmova aféra z června 1934 v historii známá pod názvem Noc dlouhých nožů. To, co bylo ve skutečnosti politickou čistkou, bylo prezentováno jako spravedlivé potrestání spiknutí proti obnovenému pořádku a stabilitě.⁵ Svou roli také sehrály obavy z nových nepokojů. Tímto činem byla likvidována zákonnost, avšak byl obecně vnímán jako záchrana před katastrofou. Slovník, který Hitler použil v projevu, hovořil o spiklencích jako o vředu, který je nutno vypálit, a obracel pozornost k negativním vlastnostem SA, především homosexualitě. Terminologie použitá v projevu měla navodit obraz něčeho negativního a patologického stejně jako tomu bylo u terminologie použité v protižidovských projevech.⁶ Shrneme-li shora uvedené skutečnosti, můžeme pozorovat několik hlavních rysů vývoje Hitlerova mýtu:

- již před vlastním vznikem Hitlerova mýtu existovaly nenápadné signály jeho vytvoření, například způsob oslovení a vytváření obrazu mučedníka trpícího za vyšší ideály,
- Hitlerův mýtus nevznikl spontánně přirozenou autoritou, ale byl vytvořen uměle jeho příznivci,
- Hitlerův mýtus vznikl a začal se rozvíjet ve chvíli, kdy Hitler sám uvěřil, že pouze on je předurčen vyvést Německo z krize a obnovit pořádek,
- k vytvoření mýtu byl využit systém polopravd a upravování skutečností, který působil na mentalitu především dělníků a středních vrstev,

⁵ Většina občanů nevěděla nic o vnitrostranickém soupeření mezi SA a Hitlerem, navíc činy SA po likvidaci odpůrců režimu útočily na v myšlení střední třídy zakořeněný smysl pro pořádek a morálku.

⁶ Hitler použil v projevu k červnovým událostem stejnou terminologii, jakou používal proti Židům.